

Om at prioritere

Af ph.d. Claus Kjeld Jensen, museumsinspektør, p.t. amanuensis v. afdeling for Forhistorisk Arkæologi, Aarhus Universitet

Når ordet "prioritering" nævnes i forbindelse med arkæologiske udgravninger, handler det oftest om økonomi, sjældnere om anlægstyper og kronologi. Og nærmest aldrig om problemstillinger eller metoder. Hvorfor ikke?

Ifølge ordbogen betyder "prioritering" at rangordne eller at fastlægge en rækkefølge. I praksis reduceres denne rangordning og rækkefølge ofte til en todeling: Det, der vælges til og det, der vælges fra. Således også i forvaltningen af de arkæologiske udgravninger. Her betyder prioritering ganske enkelt en deling i det, man vil bruge penge på og det, "der bortprioriteres". Derfor sættes der ofte lighedstegn mellem prioriteringsproblemer og økonomiske problemer. Men en prioritering af et forskningsområde, som arkæologiske udgravninger er, bør være mere end en administrativ deling i to bunker. Den bør først og fremmest være baseret på en formuleret strategi, der sikrer at opgaverne, der skal prioriteres, kan vurderes i forhold til hinanden ud fra videnskabelige mål. Og den bør være åben, eksplicit og til faglig debat.

At dansk arkæologi har en række "prioriteringsproblemer" er indlysende. Ifølge KUAS forsvinder årligt cirka 2000 fortidsminder som følge af forskellige jordarbejder (Kulturministeriet 2002:25). Da fortidsminderne er en ugenoprettelig ressource i landskabet – det, der forsvinder er væk for altid og kan hverken genudsættes eller kunstigt fremavles – er det naturligvis vigtigt, at den ressource udnyttes bedst muligt. Altså: at de fortidsminder, der må fjernes fra landskabet af hensyn til samfundets udvikling og økonomi, også omsættes i viden. Men primært fordi de midler, der afsættes til undersøgelse af truede fortidsminder er begrænsede, undersøges kun cirka 600 af de 2000 fortidsminder, før de destrueres. Det kan man efter temperament og udgangspunkt vælge at

kalde et enormt ressourcspild eller en stor udfordring. I hvert fald stiller det nogle meget store krav til den prioritering, der afgør hvilke fortidsminder, der skal undersøges og hvilke, der ikke skal. Og det burde også stille store krav til hvordan, de enkelte undersøgelser gennemføres.

Nødudgravninger og forskning

Netop spørgsmålet om prioritering af hvad der bør ofres ressourcer på at undersøge, og hvordan det skal gøres, er et af emnerne for Olfert Voss' og Jette Rostocks artikel i novembernummeret af Arkæologisk Forum, hvor de bringer interviews med og citerer af flere centrale personer i dansk arkæologi. Et af synspunkterne, der fremføres af direktør for Nationalmuseet Carsten U. Larsen, er at midlerne bør koncentreres på færre, større undersøgelser. Carsten Larsen citeres for at sige, at det er bedre at prioritere undersøgelsen af 10 lokaliteter frem for nødudgravning af 75 steder. Og han fortsætter: "*Jeg er ved at være en lille smule træt af halvt udgravede jernalderboplads. En sådan prioritering kunne jeg godt tænke mig at se, således at man fik samlet pengene omkring større forskningsudgravninger, som bragte videnskaben videre*". I det her citerede ligger to synspunkter, som desværre er ret udbredte. For det første: Vi vil få mere viden ved at grave færre pladser bedre. For det andet: Vi får i virkeligheden for lidt ud af nødudgravningerne, og burde i stedet koncentrere kræfterne om forskningsudgravninger. Jeg vil medgive Carsten Larsen, at man godt kan blive lidt træt af halvt udgravede jernalderboplads. Men jeg

vil dog hævde, at der trods alt kan komme mere viden ud af en stribe partielle undersøgelser, end der kan af 65 uundersøgte, destruerede fortidsminder. Og i øvrigt er ideen om, at vi får mere ud af at grave færre pladser jo i klar modstrid med det faktum, at det netop var den store vækst i fundmængden, der fulgte med museumsvesenets udbygning og de lovbundne nøddudgravninger, der for alvor satte skred i bebyggelsesarkæologien. (Ejstrud og Jensen 2000:124ff). Det er jo netop i den store bredde af fund, i variationen ud over landet og over tid, vi får et materiale, der kan danne grundlag for komparative studier. Jeg ved ikke om man kan gøre op, hvad der har givet mest viden, de sidste tyve år: De store forskningsudgravninger, eller de mange nøddudgravninger? Men det er også en fuldstændig ufrugtbar diskussion, der ikke bringer os fremad. Det, der er brug for, er at alle udgravninger, hvad enten de udføres alene som et forskningsprojekt eller for at redde viden fra et fortidsminde, der trues af destruktion – altså ligegyldigt om det er lyst eller nød – opfattes som en del af den arkæologiske forskning. Og at prioriteringen, både mellem *hvilke* objekter, der bør undersøges og *hvordan* undersøgelserne bør foretages, foregår med det formål, at skaffe mest mulig ny viden. Dette synspunkt – at der ikke bør skelnes mellem forskningsudgravninger og nøddudgravninger – er ikke nyt. Voss og Rostock advokerer for det i den nævnte artikel, og de citerer fra Torsten Madsens artikel i *Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1987*, hvor han kalder denne skelnen både urimelig og direkte skadelig.

Problematiserede udgravninger

Men hvordan sikrer vi, at det er forskningsmæssige interesser, der styrer prioriteringen af de arkæologiske undersøgelser? Voss og Rostock foreslår, at der udarbejdes en forskningsbaseret strategi for Kulturarvsstyrelsens administration af den arkæologiske kulturarv, herunder at der udarbejdes et kompleks af specifikke forskningsprogrammer og at al arkæologisk undersøgelsesvirksomhed betragtes som en del af den arkæologiske forskning. Forskningsprogrammerne tænkes udarbejdet i et samarbejde mellem forskere ved

ved Universiteterne, Nationalmuseet og lokal-museerne, og de skal være under konstant revision som følge af nye forskningsresultater og mål (Voss og Rostock 2002). Ideen er ambitiøs og rummer gode perspektiver. At formulere overordnede mål for udgravningsindsatsen og at henlede opmærksomheden på huller i vores viden, det p.t. specielt kunne være interessante at få fyldt ud, ville være meget velkomment. Især hvis arbejdet som foreslået laves i et samarbejde mellem de interesserede institutioner. Men da det jo er alt andet end forskningsmæssige prioriteringer, der bestemmer, hvilke fortidsminder, der hvert år trues af destruktion, kan man vel ikke på forhånd bestemme, at i år skal vi især undersøge tidlignende bebyggelse eller målrettet koncentrere udgravningsindsatsen om at blive klogere på yngre germanertids gravskik? I hvert fald ikke uden at risikere at miste endnu mere informationsrige objekter, blot fordi de ikke var på den aktuelle, forskningsbaserede prioriteringsliste. Det ville være farligt, og langt fra ønskværdigt, om en sådan faglig prioritering blev styret hårdt af på forhånd udstukne strategier. Men er der så overhovedet nogen idé i en forskningsbaseret prioritering? Ja – men det bør i virkeligheden ikke primært være tidsperioder og anlægstyper, der prioriteres imellem, men derimod spørgsmål og problemstillinger.

Ved enhver udgravning foretages en række valg og dermed fravalg af problemstillinger, metoder og mål. De valg har selvfølgelig betydning for hvilke data, der kommer ud af udgravningen, og de har naturligvis betydning for i hvilke forskningsmæssige sammenhænge fundet senere kan bruges. Det betyder, at enhver udgravning kan angribes på mange forskellige måder, og følgelig at der ikke findes én bestemt udgravningsmetode, der er den rigtige, til et givent anlæg. Hvis man går til hver enkelt udgravning med konkrete spørgsmål, man ønsker belyst ved netop denne plads, og hvis man i hvert tilfælde formulerer en strategi for undersøgelsens mål og metode – eller med andre ord opfatter undersøgelsen som en forskningsopgave, så har man jo muligheden for at prioritere ikke bare ud fra datering, anlæg og

bevaringstilstand, men også ud fra udgraverens evne til at se mulighederne i fundet.

Det nævnes ofte som et eksempel, at vi har gravet rigeligt af jernalderboplads, og burde koncentrere os om andre fundgrupper. Det er rigtigt, at der de sidste tyve år er undersøgt rigtig mange boplads fra ældre jernalder, og det er rigtigt, at mange af undersøgelserne tilsyneladende bare repeterer, hvad vi vidste i forvejen. Men problemet er jo ikke, at der er undersøgt mange jernalderboplads. Problemet er, at de er undersøgt på stort set samme måde. Variationen i de spørgsmål, der stilles i udgravningen er alt for lille. Hvis man varierer spørgsmålene og de anvendte teknikker fra plads til plads, så kan man jo få mængder af ny viden ud af tilsyneladende ens fund. Efter min mening bør vi først holde op med at grave jernalderboplads den dag, vi ikke kan finde på nye spørgsmål at stille til dem. Det er en oplagt opgave, for dem, der skal prioritere mellem udgravningerne at inddrage problemformuleringer i prioriteringen. Kun på den måde kan man sikre, at de undersøgelser gennemføres, der kan levere mest ny viden.

Prioritering, forskning og nødudgravning – et forslag

Men hvem skal så prioritere? Ja som museumsloven er i dag, er det Kulturarvsstyrelsens Fortidsmindekontor, der prioriterer – med hjælp af Det Arkæologiske Råd. Men der er jo intet, der forhindrer brugen af andre rådgivere. Man kunne vel sagtens forestille sig, at Det Arkæologiske Råd kontaktede f.eks. Mesolitisk Netværk (se Arkæologisk Forum 7/2002), hvis man ønskede en vurdering af et givent mesolitisk udgravningsprojekt. Eller omvendt, at Mesolitisk Netværk overfor Det Arkæologiske Råd formulerede en række centrale spørgsmål, man særligt havde ønske om at få besvaret. Tilsvarende kunne inddrages andre forskningsprojekter, forskningscentre og netværk, der netop arbejdede med problemstillinger, der kunne være relevante for givne udgravninger – eller havde specifikke ønsker til kommende udgravninger. Fordelen ved at indhente råd fra forskergrupper og netværk er

indlysende: Man vil kunne opprioritere de undersøgelser, der søger at besvare de mest presserende spørgsmål. Men lige så vigtigt: Man kunne knytte forbindelse mellem de i gangværende udgravninger og personer/miljøer, der arbejder med relevante problemstillinger. Det ville frem for alt betyde en faglig sparing af de enkelte udgravninger, og sikre, at relevante spørgsmål stilles i felten.

Man kunne altså forestille sig, at der etableres samarbejde mellem Det Arkæologiske Råd /Fortidsmindekontoret og en stribe faglige fora. Og at denne kontakt både bruges til at fodre Det Arkæologiske Råd med viden til brug for deres overordnede prioriteringer, og til at sikre en faglig dialog omkring de enkelte udgravninger. Samtidig kunne man lægge større vægt på en eksplicit problematisering af de enkelte udgravninger, til brug for en forskningsbaseret prioritering.

Prøvegravningen skal i første omgang afsløre, om der er fortidsminder på det givne areal. Og her er det naturligvis vigtigt, at prøvegravningerne er så omfattende, at de giver et dækkende billede af, hvilke fortidsminder, der berøres af det pågældende jordarbejde. Hvis der er fortidsminder er næste skridt naturligvis at afgøre om de bør bevares in situ, om de bør undersøges eller om de kan destrueres uden undersøgelse. Hvis der er fortidsminder, som ikke anses for bevaringsværdige, må det naturligvis være deres mulighed for at bidrage med ny viden, der afgør om de skal undersøges eller ej. Og centralt i denne vurdering er den strategi, der formuleres for undersøgelsen: Hvad er potentialet i denne undersøgelse i forhold til faglige problemstillinger; Hvilke spørgsmål skal bevares, hvilke metoder anvendes og hvordan forholder undersøgelsen sig til den aktuelle viden om perioden/anlægstypen/problemfeltet? Det stiller større krav til argumentationen for den enkelte undersøgelse. Men det betyder også, at udgravninger prioriteres ud fra deres forskningsmæssige potentiale. Og det burde fremme formuleringen af nye spørgsmål og brugen af nye metoder og tilsvarende modvirke repetitionsudgravninger og ideforladt dataindsamling. Endelig ville en mere udførlig

beskrivelse af metoder og strategi gøre det nemmere at vurdere budgettet for undersøgelsen – og det ville modvirke tendensen til faste kvadratmeterpriser for undersøgelsen af de forskellige anlægstyper: Undersøgelsens pris skal naturligvis stå i forhold til de formulerede mål og midler, og derfor vil to i princippet "ens" objekter, kunne koste forskelligt at undersøge. Men med argumentet om at de bidrager med forskellig ny viden, vil man også kunne forsvare det over for betaleren.

Afslutning

Så ender vi alligevel ved det økonomiske spørgsmål. Og det er selvfølgelig også vigtigt. For det afgør jo, hvor mange af de mål, vi sætter

os, vi reelt kan nå. Men det er vigtigt at holde sig for øje, at selve prioriteringen af, hvad vi skal grave – og ikke mindst hvordan vi skal grave det – det kræver både en formulering af en faglig strategi og en løbende debat af denne. Med den fart kulturarven i landskabet forsvinder med i øjeblikket, er det afgørende at vi prioriterer bedst muligt, både når det gælder om objekter bør bevares i landskabet eller kan fjernes ved udgravning eller destruktion og når det gælder i hvilken rækkefølge objekterne bør undersøges og hvordan det skal ske. Det handler om både at sikre en truet ressource i landskabet – og få mest muligt ud af den del, der forsvinder.

Referencer

Ejstrud, Bo & Claus Kjeld Jensen 2000
Vendehøj – landsby og gravplads. Kronologi, organisation og udvikling i en østjysk landsby fra 2.årh. f.Kr. til 2.årh. e.Kr.

Kulturministeriet 2002
Rapport fra det tværministerielle udvalg om de statslige politik for den faste kulturarv.

Madsen, Torsten 1988
Prioritering i arkæologien – et diskussionsbidrag. Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1987.

Voss, Olfert & Jette Rostock 2002
Den arkæologiske kulturarv skal sikres – røster i debatten omkring spørgsmålet: hvordan? Arkæologisk Forum nr. 7 2002.